

Posudek vedoucího diplomové práce Bc. Davida Jelínka, „Budiž světlo!‘ Veřejné osvětlení v českých městech v 19. a na počátku 20. století, Praha 2021, FHS UK

Ve své diplomové práci David Jelínek usiluje o to přiblížit se k veskrze modernímu fenoménu veřejného osvětlení z historicko-antropologického hlediska. Zatímco prací, zabývajících se politickými, ekonomickými a sociálními dějinami českých zemí v 19. století je nespočet a stále přibývají, kulturně-historický pohled na to, jak zdánlivé technické samozřejmosti jako vlak, telegraf, kanalizace, fotografie nebo právě osvětlení měnily život, ale i (sebe)vnímání příslušníků tehdejších společností, je stále řídký, případně je zastoupen převážně literárně- či uměleckohistorickými studii (plzeňská sympozia).

Jelínek se zaměřuje jednak na průběh, protagonisty a legitimizaci zavádění veřejného osvětlení ve vybraných lokalitách, jednak na významy, které byly osvětlení připisovány (kapitoly 9 a 10 – Světlo a bezpečí, Světlo a pokrok). Zjednodušeně shrnuto, iniciativa k trvalé iluminaci vycházela nepřekvapivě od novějších podnikatelských, případně intelektuálních městských elit (proto mnohdy německých), které se nebály finančně riskantního kroku. Autor poukazuje na propojení (soukromého) hospodářského přínosu, obecného blaha a prestiže obce; současně demonstruje, jak aktéři tyto a další aspekty osvětlení chápali a prezentovali jako moderní či pokrokové a tedy žádoucí. V tom, že přitom někdy dochází je konfuzi aktérského a badatelského pojetí modernity, není Jelínek v pracích o 19. století zdaleka výjimkou.

Byť jen na několika příkladech, přibližuje práci roli světla jako bezpečnostního faktoru poměrně plasticky. Zajímavý je i autorův výklad světla jakožto symbolu civilizačního (mj. vzdělanostního) pokroku. Pro objektivistické konstatování typu „přítomnost luceren a lamp odrazovala zločince páchat [!] kriminální činnost“ (s. 56) nicméně Jelínek nepřináší doklady, proto by bylo přesnější psát, že obyvatelé měst nebo novináři argumentovali osvětlením jako nástrojem předcházení kriminalitě. Obecně se diplomová práce jeví pouze prvním krokem systematictějšího výzkumu, a to jak co se týče většího počtu lokalit a archivů, tak případných dalších typů veřejné infrastruktury (vodovody a kanalizace). Přestože se v posudku

soustředím na nevyužitý potenciál, nedostatky a doporučení do budoucna, práci hodnotím v zásadě kladně a doporučím ji k obhajobě.

Metodologicky vychází autor z premisy, že k modernizačním změnám nedocházelo samovolně ani z historické nutnosti, že nesledovaly výlučně technologickou linku (vyspělejší technologie automaticky nahrazovala zaostalejší), nýbrž že byly coby nesamozřejmé v jednotlivých případech vyjednávány a legitimizovány konkrétními argumenty, tedy že například právě i technologická vyspělost měla svou společenskou dimenzi. Předpokládá-li se, že modernizace nebyla neosobní zákonitostí, nýbrž že jejím nositelem byli konkrétní příslušníci městských elit, členové zastupitelstev, podnikatelé či intelektuálové, je poněkud znejasňující, pokud se na s. 38 píše o potřebách modernizace města, na něž elity reagovaly, jako by tyto potřeby přicházely nezávisle na jejich postojích zvenčí, např. v souvislosti s růstem počtu obyvatelstva. Na neukotvenost metodologie poukazuje i vyjádření, že „vrstva obyvatel ... poháněla své obce směrem k pokroku a modernitě“ (s. 45), jako by pokrok, potažmo modernita byly nějaký cíl (jak je mohlo chápat samo 19. století) a nikoliv právě efekt či produkt aktivity jednotlivých společensky relevantních aktérů, včetně aktivity diskurzivní (jak by je zřejmě chápal historický antropolog).

Jako v jiných diplomových pracích i v posuzovaném textu bohužel platí, že koncepty a metody, citované v úvodní teoretické kapitole, nejsou vždy plně využity při samotné analýze pramenů. Diskurzivně-analyticky se s pramennými pasážemi pracuje řekněme z padesáti procent, delší úryvky současně slouží jen jako ilustrace tvrzení; nadto je na mnoha místech jejich vcelku srozumitelný obsah v následujícím odstavci ještě jednou zreprodukován (mj. s. 54-55).

Co se vymezení pojmů týče, chce-li autor definovat diskurz v historii/historické antropologii, měl by vzít k ruce i jiné práce než poměrně obecné a od historiografie odlehlé tituly Schneiderové nebo Fairclougha. Při vymezování centrálních pojmů jako pokrok, modernizace, aktér, národ) by se bylo bývalo dobré obrátit také k syntézám či monografiím, věnovaným českým zemím/rakouské monarchii v 19. století a vztáhnout tak tyto pojmy ke konkrétnímu prostoru (Urban, Štaif, Velké dějiny zemí Koruny české). Takto stojí výklad na náhodně vybraných, resp. ne vždy reprezentativních titulech a spekulativně a nepodloženě pak působí např. úvaha o rostoucí sociální zodpovědnosti volených zastupitelů (s. 28). Konečně na okraj upozorníme, že titul „Bürger zwischen Tradition und Modernität“ není „publikací Roberta Hoffmanna“, ale jím vydaným sborníkem, tedy prací kolektivní.

Co se primárních zdrojů týče, postrádá čtenář v úvodu práce výčet a charakteristiku užitých pramenů ve vztahu ke zkoumaným lokalitám, u periodik není zřejmé, zda byl jejich výběr podřízen lokalitám, či tomu bylo naopak – pravděpodobnější je druhá možnost. Pokud autor hledal pouze fulltextově v online databázích pomocí klíčových slov, principiálně to sice nesnižuje platnost jeho závěrů, je ale třeba s tím čtenářstvo seznámit a postup obhájit. Mluví-li se o jazyku tiskovin, bylo by i to dobré vztáhnout k českým zemím a uvést, s jakými tituly (v závislosti na zkoumaných městech) se bude pracovat. Noviny a archivní záznamy konečně nejsou literárními prameny, klasické literární (tj. fikční) prameny Jelínek nepoužívá (mj. s. 15).

Zejména v 5. kapitole, věnované definici pojmů, potažmo v celé metodologické části se můžeme setkat s nepřesnou argumentací, resp. s přesmíru opisným či přímo mnohomluvým vyjadřováním, které jsou přítomné i jinde a poněkud ztěžují porozumění autorovým závěrům: prostřednictvím analýzy tak odpovídá na otázky nejen historicko-antropologická, ale jakákoliv odborná práce (s. 11). Důraz na aktérské hledisko historických procesů není konceptuálně nezařaditelný (tamtéž), ale charakterizuje právě historickou antropologii, jak se ostatně píše o kus dál. Na začátku kapitoly 8 se autor chce ptát především na aktéry, což je poněkud v rozporu s tím, že klasickou „faktografií“, již má být kapitola zasvěcena, zajímají spíše události než drobní aktéři (s. 18).

Ku prospěchu jasnosti a přenosti historického výkladu vždy není autorovi vlastní filozofující či úvahové vyjadřování. „Dosažením konečných cílů pokroku se vývoj zastavuje a dochází k ustání pokroku“, s. 14, je sofisma, které není nijak přínosné pro analýzu; stejně tak vytčení cíle práce „dokázat, že obecní zastupitelstva shledávala veřejné osvětlení prospěšným a dobrým pro celou společnost“ je téměř truismus, alespoň co se formálního poslání zastupitelstev týče. Dalším příkladem ne úplně srozumitelného vyjádření je odstavec z kapitoly 7. 3 (s. 28), z něhož není i kvůli užití přítomného času jasné, kdo je míněn „lidmi“: „Je potřeba problematizovat to, že lidé automaticky předpokládají, že by jako první mělo být osvětleno centrum města.“ Následně se nadto píše, že právě centra měst byla primárně osvětlována, protože tam bydlely elity. Spíše stylisticky neobratné je vyjádření „setkáváme s případy, kdy se lidé cítí být součástí doby“ (s. 56).

Výrazová nadbytečnost se projevuje na úrovni slovních spojení (hrozí nebezpečí úrazu, s. 54 → hrozí úraz), ale hlavně u větších konstrukcí. Příkladem, kde je věcně poměrně stručné sdělení rozmělněno do několika vět, je pasáž ze závěru na s. 62: „Ze všeho nejdříve se

pokusíme odpovědět na otázku týkající se toho, kdo se o zavedení veřejného osvětlení zasazoval. Poměrně překvapivá je v tomto ohledu role státu, či spíše její absence. Nebyl to totiž stát, kdo by shora obcím vnucoval modernizaci infrastruktury“. (Alternativně by přitom bylo možné jako první závěr napsat: „Iniciátorem zavádění veřejného osvětlení nebyl – poměrně překvapivě – stát.“) Zbytečné posuzovateli přijdou i sebekomentující věty typu „Podařilo se nám odpovědět na většinu výzkumných otázek, které jsme si vytkli“ (s. 67). S výjimkou tohoto nesoustředěného vyjadřování, jedné chybné vazby („dostáváme na počátek ... republiky a s ním spojenému hlasovacímu právu“, s. 28) a chybně užitých velkých písmen („o Brněnském municipálním socialismu“, s. 43; „v Jihlavském archivu“, s. 67) lze však práci po formální stránce máloco vytknout.

Souhrnně řečeno si si David Jelínek ve své diplomové práci stanovil ambiciózní cíl. Tomu se přes překážky, způsobené pandemií, snažil dostat jak při (archivním) výzkumu, tak při interpretaci pramenů a formulaci závěrů. V posudku zmiňuju především ty momenty, kdy byl autor při naplňování těchto cílů takříkajíc na překážku sám sobě. Činím tak hlavně proto, že si myslím, že předložená diplomová práce představuje solidní základ pro další kulturně-historické studium veřejných služeb a infrastruktur od konce 18. do 20. století. Avšak i samu o sobě ji **doporučuji k obhajobě** a hodnotím ji, byť s drobnými výhradami, jako **velmi dobrou (2)**.

Praha, 26. 8. 2021